

Vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät kouluarjessa.

Fenomenografinen tutkimus ala-asteen opettajien kokemuksista.

Janita Rapo

Pro gradu -tutkielma

Lapin yliopisto

Kasvatustieteiden

tiedekunta

Luokanopettajakoulutus

2025

Lapin yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät kouluarjessa.

Fenomenografinen tutkimus ala-asteen opettajien kokemuksista.

Tekijä: Janita Rapo

Koulutusohjelma/oppiaine: Luokanopettajakoulutus/Kasvatustiede

Työnlaji: Pro gradu

Sivumäärä: 43

Vuosi: 2025

TIIVISTELMÄ:

Tutkimuksen tavoitteena oli saada tietoa siitä, millaisia kokemuksia ala-asteen opettajilla on vaihtoehtoisista kommunikaatiomenetelmistä ja niiden käyttämisestä kouluarjessa. Pääkysymys tutkimuksessani oli: millaisia kokemuksia opettajilla on erilaisten kommunikaatiokeinojen käyttämisestä ala-aste opetuksessa? Kokemuksella tarkoitetaan tässä tutkimuksessa koettua asiaa. Tutkimuksen aihe on tärkeä, koska vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien tarve kouluikäisten keskuudessa on kasvanut.

Tutkimukseni on aineistolähtöinen laadullinen tutkimus ja aineistonhankintamenetelmänä siinä on käytetty sosiaalisessa mediassa jaettua kyselylomaketta. Kyselylomakkeeseen ovat voineet vastata opettajat ympäri Suomea. aineiston analyysissä on käytetty fenomenografista analyysitapaa.

Tutkimuksen mukaan opettajilla oli hyvin eriäviä kokemuksia vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttämisestä. Kokemuksia oli positiivisia ja negatiivisia. Useassa vastauksessa korostui koulutuksen ja kokemuksen tärkeys siinä millaiselta vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen käyttäminen tuntuu. Opettajien kokemuksissa tärkeänä koettiin yhteistyö kodin kanssa ja lapsen tukeminen vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen käyttämisessä myös

kotiympäristössä. Osa opettajista koki, että heillä ei ollut mahdollisuutta toteuttaa vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttöä niin hyvin kun olisivat halunneet, sillä resurssit ovat liian vähäisiä. Henkilökuntaa tarvittaisiin enemmän sekä työaikaa vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen materiaalien valmistamiseen sekä niiden käytön opettelemiseen.

Avainsanat: vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät, kokemukset, kyselylomake tutkimus, kouluympäristö

SISÄLLYS

SISÄLLYS	4
1. JOHDANTO	6
2. VAIHTOEHTOISET KOMMUNIKAATIOMENETELMÄT KOULUSSA	7
2.1 Kommunikaatio käsitteenä	7
2.2 Kommunikaation eri muodot	7
2.3 Kommunikaatiomenetelmät	8
2.3.1 Vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät	8
2.3.2 Kuvakommunikaatio	10
2.3.3 Tukiviittomat	11
2.3.4 Kommunikointitaulut ja -kansiot	13
2.3.5 Pistekirjoitus	15
2.4 Kommunikaation tuki	16
2.5 Oppimisympäristö	16
2.6 Vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen käyttäjät	17
3. VAIHTOEHTOISET KOMMUNIKAATIOMENETELMÄT OPETTAJAN NÄKÖKULMASTA	19
3.1 Koulu vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien ympäristönä	19
3.2 Inklusio opettajantyössä	20
3.3 Yhteistyö kodin kanssa	21
4. TUTKIMUSKYSYMYKSET – JA MENETELMÄT	23
4.1 Tutkimuskysymykset	23
4.2 Tutkimusaineisto	23
4.3 Tutkimusmenetelmä ja aineiston analyysi	24
4.4 Tutkimuksen luotettavuus ja tutkimusetiikka	26
5. TULOKSET	28
5.1 Koulussa käytettävät kommunikaatiomenetelmät	28
5.2 Yhteistyö kodin kanssa	29
5.3 Kokemuksia vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttämisestä	30
5.4 Tuki ja vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät	31
5.5 Resurssit	32
5.6 Oppilaiden välinen kommunikaatio vaihtoehtoista kommunikaatiomenetelmää käyttävän kanssa	33
5.7 Saavutettavuus	34

6. POHDINTA JA JATKOTUTKIMUSAIHEET	36
LÄHTEET	38
LIITTEET	7

1. JOHDANTO

”Kuvien käyttämisestä hyötyvät ihan kaikki. Eivät vain ne, joilla on kielellisiä erityisvaikeuksia.”

(Eija Roisko, Yle)

”Kuvat ovat ahkerassa käytössä myös opetustilanteissa ja ne ovat todella tärkeä apu” (Merja

Koponen, Yle)

Pro gradu -tutkielmani tavoitteena on selvittää, millaisia kokemuksia opettajilla on vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käytöstä ala-asteopetuksessa. Aikaisemmin opiskelin viittomakielen ohjaajaksi ja sen kautta minulle heräsi mielenkiinto tutkimusaiheeni kohtaan. Uskon, että tutkielman aiheesta on tulevaisuudessa hyötyä useille opettajille sekä muulle koulun henkilökunnalle erilaisten kommunikaatiomenetelmien käyttöön ottamisen avuksi.

Saavutettavuus on viime aikoina ollut teemana yhteiskunnassa monella eri tavalla. Se nousee keskusteluihin erityisesti fyysisiä tiloja rakentaessa, kun pohditaan sitä, miten tiloista saadaan fyysisesti kaikille saavutettavia. Saavutettavuudesta puhuessa olisi tärkeää muistaa myös muu kuin liikkumiseen liittyvä saavutettavuus, kuten asenteiden, erilaisten verkkosivujen ja monipuolisten palveluiden saavutettavuus.

Kommunikaatiokeinojen käyttö on lähivuosina myös ollut yhä enemmän julkisessa keskustelussa. Uutisissa puhutaan siitä, että nykyään kuvia käytetään huomattavasti enemmän kuin aikaisemmin. Erilaisten kommunikaatiomenetelmien käyttämisestä kouluarjessa puhutaan nykyään enemmän, sillä lähivuosina on yleistynyt erityistä tukea tarvitsevien lasten integroiminen yleisopetuksen ryhmiin. Integraatiolla on haluttu tuoda näkyväksi sitä, että monenlaiset oppilaat pärjäävät yleisopetuksen luokassa, kunhan vain tuki luokassa on heitä varten suunniteltua ja resursseja tuen antamiseksi on tarpeeksi. Integroimisella on haluttu tuoda kaikenlaiset oppijat yhteen ja tätä kautta opettaa oppilaille erilaisuutta ja erilaisuuden hyväksymistä sekä kaikkien huomioonottamista jo pienestä pitäen. Osa oppilaista kuitenkin tarvitsee vielä erityiskoulussa opiskelua, mutta näissäkin tapauksissa erityiskoulut pyritään sijoittamaan yleisopetuksen luokkien kanssa samaan koulurakennukseen. Integraatio on siis vain välivaihe inklusioon ja inklusion ajatuksena on saada yhteinen koulu kaikille. Tarkoitus olisi siis päästä siihen, että ei olisi erillisiä erityiskouluja tai erityisluokkia. (Takala, Äikäs & Lakkala 2020.)

Jokaisella on oikeus kommunikointiin, totesi Leskelä kirjassaan ”Selkokieli. Saavutettavan kielien opas” (2019). Leskelän mukaan Suomessa jopa 65 000 ihmisellä on jonkin asteisia puhe- tai kommunikaatiohaasteita. Haasteet vaikuttavat heidän arkipäiväisiin kommunikaatiotilanteisiinsa erilaisissa yhteiskunnallisissa tilanteissa sekä omissa sosiaalisissa verkostoissa. Puheeseen ja kommunikaatioon liittyvät haasteet ovat monimuotoisia, joten myös niiden vaikutus kyseisen henkilön arkeen on monimuotoista. Lievästi puheen tai kommunikaation haasteita omaava henkilö voi hyötyä vaihtoehtoisista kommunikaatiokeinoista, kun taas vaikeampia puheen tai kommunikaation haasteita omaavalle nämä keinot ovat välttämättömiä. (Leskelä 2019, 77.)

Papunet on verkkosivusto, josta löytyy monenlaisia apuvälineitä erilaisten kommunikaatiokeinojen käyttöön sekä iso kuvapankki, jonka kuvat ovat tarkoitettu kommunikaation tueksi. Papunettiä käyttävät usein kasvatustieteen ammattilaiset esimerkiksi kouluissa ja päiväkodeissa. Sivuston avulla useat työntekijät voivat hyödyntää jo valmiita materiaaleja, eikä jokaisen tarvitse valmistaa samaa materiaalia aina uudelleen. Kuvakommunikaatio tuo oppilaille päivään struktuuria ja kuvien on tärkeää olla piirrettyjä ja ääriviivaisia kuvia, jotta ne ovat selkeästi ymmärrettävissä. (Alaluusua 2021, 9.)

Tämän tutkielman teoriaosa jakaantuu kahteen lukuun. Ensimmäisessä luvussa määritellään vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä, esitellään niitä, tutustutaan kommunikaatiomenetelmien käyttäjiin sekä oppimisympäristön vaikutukseen kommunikaatiomenetelmiä käytettäessä. Teoriaosan toisessa luvussa keskitytään tutkimaan vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä opettajan näkökulmasta.

Tutkimusmenetelmäni on aineistolähtöinen laadullinen tutkimus, jossa on fenomenologinen tutkimusote. Fenomenologinen tutkimusote sopii hyvin tutkimukseeni, sillä tutkin nimenomaan kokemusperäistä tietoa siitä millaisia kokemuksia ja käsityksiä luokanopettajilla, erityisluokanopettajilla sekä erityisopettajilla on vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käytämisestä kouluarjessa. Kyselylomakkeella kerätty aineisto analysoitiin fenomenografista analyysimenetelmää hyödyntäen.

2. VAIHTOEHTOISET KOMMUNIKAATIOMENETELMÄT KOULUSSA

2.1 Kommunikaatio käsitteenä

Kommunikaatio on kahden tai useamman ihmisen välistä keskustelua. Keskustelun aikana kummatkin toimivat asian lähettäjinä ja vastaanottajina. Tästä syystä on tärkeää, että kommunikaatioon osallistujilla on yhteinen kieli tai muu keino kommunikoida, jotta asia välittyy ihmiseltä toiselle. Tiedostettujen viestien lisäksi kommunikaatio sisältää yleensä myös tiedostamattomia viestejä, kuten ilmeitä ja eleitä. Ihmiselle tyypillisin kommunikaation keino on puhuminen, mutta joskus syystä tai toisesta kommunikaatio puhumalla ei onnistu ja silloin avuksi on otettava vaihtoehtoisia kommunikaatiokeinoja. (Trygg 2010, 15–17.)

Kommunikaatiossa pitää olla aina jokin viestittävä asia. Usein viestittävä asia nousee viestijän kokemuksista tai käsitemaailmasta, joten jos kokemus on vähäistä, niin viestiminen on haastavampaa. Viestijän ja viestin saajan on tärkeää vähitellen oppia, että kommunikaatio tuottaa myös tulosta. Kun viestin lähettäjä kertoo jonkin asian niin viestin saaja tai muu ympärillä oleva ihminen reagoi viestiin. Näin kommunikaation osalliset oppivat vähitellen, että kommunikointi tuottaa tulosta. (Huuhtanen 1992, 2–3.)

2.2 Kommunikaation eri muodot

Yleisimpiä kommunikaationmuotoja ovat ilman symboleja ilmaistut viestit, symboliset viestit sekä kielellinen kommunikaatio. Ilman symboleja ilmaistuun viestintään kuuluu ääni, äänen voimakkuus ja sen eri sävyt, osoittaminen, kehon kieli sekä erilaisen spontaanit reaktiot kuten nauru tai itku. Viestit ovat hankalasti ymmärrettävissä ilman tilanneyhteyttä, mutta tilanneyhteyden avulla nämä viestit kyllä ymmärretään. Yleisiä symbolisia viestejä ovat viittomat, kuvat, yksittäiset sanat sekä useat symbolijärjestelmät. Symbolijärjestelmiä ovat esimerkiksi PIC-kuvat ja piirrookset. Kielelliseen kommunikaatioon kuuluvat puhutun kielen lisäksi viittomakieli, bliss-kieli sekä kirjoitus. Bliss-kieli on graafinen kieli, jossa asiat ilmaistaan erilaisten muotojen kautta. (Huuhtanen 1993, 3.)

Papunet on sivusto, josta löytyy apua ja materiaaleja erilaisiin kommunikointitapoihin. Materiaaleja löytyy tukiviittomiin, viittomakieleen, yksittäisiin kuviin, kuvakansioihin, kommunikointilaitteisiin, bliss-kieleen sekä selkokieleen. Papunetistä voi tämän lisäksi löytää tietoa saavutettavuuteen ja saavutettavuuden toteuttamiseen liittyen. Papunetissä kerrotaan kommunikointilaitteista, joilla voidaan viestiä kuvilla, kirjoittaa itse tai käyttää valmiiksi äänitetyjä viestejä kommunikoinnin tukena. Lisäksi sivustolta löytyy materiaaleja kuvakansioihin sekä erilaisia pelejä ja tehtäviä kuvakansion tai yksittäisten kuvien käytön harjoitteluun. Papunetistä löydät kattavasti tietoa eri kommunikaatiokeinoista ja niiden käyttöön ottamisesta. (Papunet.)

2.3 Kommunikaatiomenetelmät

2.3.1 Vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät

Vaihtoehtoisiin kommunikaatiomenetelmiin kuuluvat puhetta korvaavat ja puhetta tukevat menetelmät. Pro gradussani keskityn tutkimaan puhetta tukevia menetelmiä ja niiden hyödyntämistä ala-asteen opetuksessa. Yleisimmät puhetta tukevat kommunikaatiomenetelmät ovat tukiviittomat sekä kuvat. Puhetta tukevia kommunikaatiomenetelmiä tarvitaan silloin kun puhe on epäselvää tai puutteellista. Jokaiselle on tärkeää tulla ymmärretyksi, joten puhetta tukevat kommunikaatiomenetelmät ovat tärkeä apu monelle ihmiselle. (Sipilä 2009).

Vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät luokitellaan avusteisiin ja ei-avusteisiin. Avusteiset kommunikaatiomenetelmät ovat sellaisia, jossa kommunikaatiomenetelmän käyttäjä ja kommunikaatiokeino ovat fyysisesti erillään toisistaan. Ei-avusteinen kommunikaatiomenetelmä on sellainen, jossa käyttäjä tuottaa kommunikaation itse, kuten ilmeet, eleet, puhe tai viittomat. Avusteisiin kuuluvat esinekommunikaatio, kuvat, symbolijärjestelmät, bliss-kieli ja kirjaimet, sanat sekä lauseet. Ei-avusteisia kommunikaatiokeinoja ovat puhe ja sen oheisviestintä, toiminta- ja kehonviestit, luonnolliset eleet ja tukiviittomat. (Huuhtanen 2012.) Avustajan apu tuetussa kommunikoinnissa ja yllä mainittujen kommunikaatio menetelmien käyttämisessä on tärkeää, jotta kommunikoiva henkilö saa ilmaistua itseään, omia tarpeitaan sekä yllä pidettyä sosiaalisia suhteitaan. (Sipilä 2009).

AAC-menetelmät (Augmentative and Alternative Communication) ovat puhetta tukevia- tai korvaavia menetelmiä. Näihin menetelmiin kuuluvat tukiviittomat, kuvakommunikointi, piirtäminen sekä valmiit sanat ja virkkeet, joiden avulla kommunikointia voidaan helpottaa. Kommunikaation tukena voidaan käyttää esimerkiksi kommunikaatiokansiota, puhelaitetta sekä erilaisia kommunikaatiosovelluksia. AAC-menetelmä valitaan aina käyttäjän vahvuuksien ja tarpeiden mukaan. Tarvittaessa niitä voidaan käyttää myös limittäin. AAC-menetelmä voidaan ottaa käyttöä henkilölle, jolla on jonkin asteinen kielihäiriö. Kielihäiriöitä on monenlaisia. Lievimät niistä ovat usein artikulaatiohäiriöitä tai lieviä puheen sujuvuuden häiriöitä. Kokonaisvaltaisemmat kielihäiriöt voivat johtua esimerkiksi kehityksellisistä häiriöistä johtuvista kielellisistä vaikeuksista. (Lähteenmäki 2013.)

Kehitykselliset kielenhäiriöt jaetaan kahteen eri ryhmään. Viivästynyt kielenkehitys eli kehityksellinen dysfasia tarkoittaa sitä, että lapsi on kaikilla kielen osa-alueilla heikommalla tasolla, kuin hänen ikäisensä yleensä, kun taas poikkeavassa kielenkehityksessä lapsen kieli on joillakin osa-alueilla kehittynyt paremmin ja joillakin heikommin. Poikkeavan kielenkehityksen yhteydessä kielellinen kuntoutus on todennäköisesti heikompaa, kuin viivästyneessä kielenkehityksessä. (Flores & Dada 2025.) Kielihäiriö voi puhjeta myös aikuisiällä esimerkiksi onnettomuuden tai kasvaimen yhteydessä, jolloin aikuinen, joka on aikaisemmin kommunikoinut sujuvasti voi nyt joutua opettelemaan jonkin AAC-menetelmän käyttämisen.

Pollarin (2011) tutkimuksessa on noussut esiin se, että päiväkotimaailmassa AAC-menetelmiä ei käytetä kovinkaan paljoa aidoissa vuorovaikutustilanteissa, vaan enemmänkin esimerkiksi kuvia ja yksittäisiä viittomia kysellään lapselta, jotta saadaan tietää mitkä kaikki viittomat tai kuvat lapsi tietää ja tunnistaa. Kysy ja vastaa -kommunikaatiotavassa tärkeintä on se, että aikuinen huomioi tilanteessa sen, että hän kysyy asioita, joita hän ei oikeasti tiedä ja joita hän oikeasti haluaisi tietää. Näin lapsi kokee, että hän saa aidosti tulla kuulluksi eikä tilanteessa testata vaan sitä, miten hän osaa kommunikoida. Tutkimuksessa nousi esille myös se, että lapset, joilla on hyvät vuorovaikutustaidot saavat vuorovaikutustilanteissa tasavertaista ja vuorotonta kommunikaatiota aikuisen kanssa. He ketkä kommunikoivat heikommin tai avustettavasti lähinnä vastaavat aikuisen esittämään kysymykseen. Kommunikointiin kiinnitettiin enemmän huomiota tilanteissa, joissa aikuinen kommunikoi lapsen kanssa kahden kesken, kun taas ryhmätilanteissa heikommin tai avustettavasti kommunikoivan lapsen mahdollisuus osallistua keskusteluun on heikkoa. (Pollari 2011.)

Haptiikkaa käytetään itsenäisenä kommunikointikeinona tai muiden vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien kanssa samaan aikaan. Haptiikka tarkoittaa liikkeitä ja kosketuksia, joita kommunikaatiokeinoon käyttäjä tuntee kehossaan. Haptiikan avulla voidaan välittää tietoa ympäristöstä tai tilasta sekä reitistä, jota ollaan kulkemassa. Erityisesti kuurosokeat hyötyvät haptiikasta, sillä se on ainut keino, jolla he saavat tietoa millaisessa ympäristössä he ovat ja miten siellä on turvallista liikkua. Yksi haptiikan muodoista on kuurosokeiden käyttämä taktiiliviittominen. Tässä viittomat tehdään kommunikaatiomenetelmää käyttävän kämmeneen ja hän lukee viittomat tuntoaistin avulla. (Varppee 2020, 15-17.)

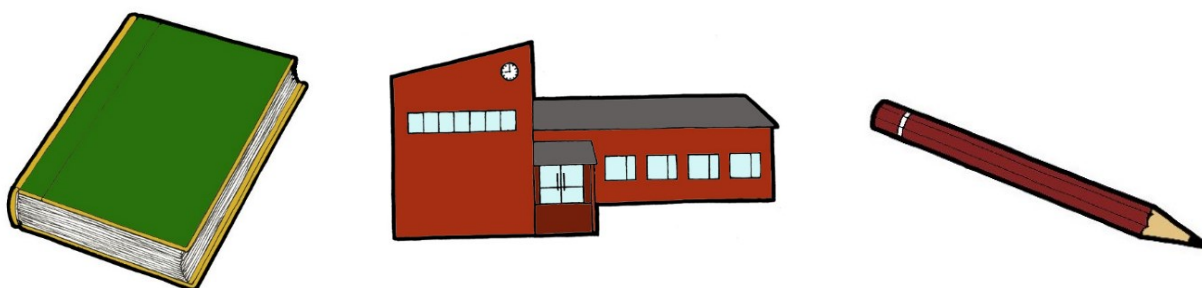
Olemuskieli on myös iso osa kommunikaatiota. Ihminen viestii olemuskielellään tunteita, viireystilaa, tarpeitaan ja halukkuutta kommunikointiin. Lisäksi äänensävy ja äänenpaino kertoo ihmisen sen hetkisestä tunteesta ja voinnista. Kaikki nämä ovat tärkeä osa kommunikaatiota myös silloin kun käytössä on jokin vaihtoehtoinen kommunikaatiomenetelmä. Yksi olemuskielen tapa on osoittaminen. Henkilö, joka kommunikoi olemuskielellä voi viestiä tarpeistaan osoittamalla asiaa, esinettä tai paikkaa, jota hän tarvitsee tai jonne hän haluaa mennä. Jokainen ihminen käyttää kielenä olemuskieltä vähintään vauva iässä, mutta esimerkiksi kehitysvammaisille olemuskieli voi jäädä ainoaksi käytetyksi kieleksi. (Burakoff & Lahti 2020, 136–141.)

2.3.2 Kuvakommunikaatio

Kuvakommunikaatiota käyttävälle olisi tärkeää saada olla itse päättämässä siitä millaisia kuvia käytetään. Kuvia on paljon erilaisia, sillä käytössä voi olla esimerkiksi valokuvia, piirroskuvia värillisenä tai mustavalkoisena. Valinnan jälkeen olisi tärkeää, että kotona, koulussa ja mahdollisissa harrastuksissa kuvakommunikaatiota käyttävän henkilön kanssa käytössä olisi aina samanlaiset kuvat. Kuvien ison haaste on se, että niitä pitää aina kuljettaa mukana, jotta kaikki kuvat ovat aina käytettävissä. Kuvat voivat olla esimerkiksi kansiossa tai kuvatauluna, josta oikea kuva on kommunikaatitilanteessa helppo löytää ja ottaa käyttöön. Kuvia täytyy säännöllisen väliajoin päivittää, jotta niistä löytyy henkilön elämään ja elämäntilanteeseen sopivat ja tarpeelliset kuvat koko ajan. (Huuhtanen 2012.)

Kuvakommunikaatiota käytetään apuna puheen ja sanattoman viestinnän rinnalla. Kuva auttaa myös havainnollistamaan sisällön ja auttaa ymmärtämään ja selkeyttää kommunikaatiotilannetta, esimerkiksi kuvia kommunikaation tueksi kuvassa 1. Kuvat ovat hyvä apu kommunikaatioon esimerkiksi myös koko koululuokassa. Kuvakommunikaatiolla kommunikaatiosta ei saada yhtä tarkkaa kuin esimerkiksi puheella, viittomilla tai bliss-kielellä, mutta silti kuvien avulla mahdollistuu viestien välittäminen ja vastaanottaminen henkilöltä toiselle. (Trygg 2010, 33.) Virtasen Pro gradu –tutkielman (2024) tuloksissa on havaittu, että kuvien käyttäminen opetuksen tukena auttaa oppilaita toiminnanohjauksessa, ymmärtämisessä sekä käsitteiden ymmärtämisessä.

Kuvakommunikaatiota tulee harjoitella, niin kuin viittomia tai puhettakin. Kuvia käyttämällä samanlaisissa arjen tilanteissa henkilölle jää muistijälki kuvan käytöstä ja pikkuhiljaa hän oppii kuvien merkityksen. Kuvien sanallistaminen vastaanottajan puolelta on tärkeää, sillä näin voidaan varmistaa, että kummallakin on sama käsitys kuvan tarkoituksesta. (Huuhtanen 1992, 32.)

Kuva 1 kuvakommunikaatio: kirja, koulu ja kynä. Kuvat papunetistä.

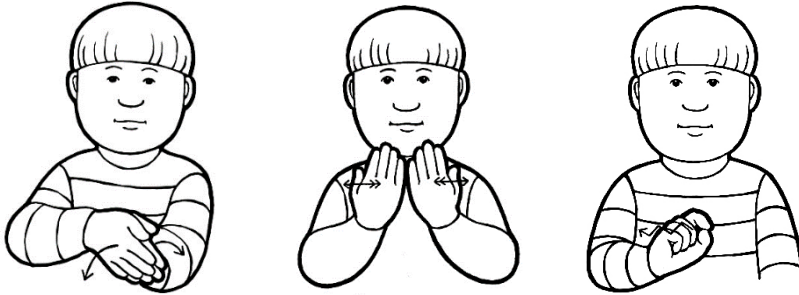
2.3.3 Tukiviittomat

Tukiviittomien tarkoituksena on toimia puhetta tukevana menetelmänä. Tukiviittomat ovat selkeästi viitottuja yksittäisiä viittomakielen merkkejä. Tukiviittomat ovat kuitenkin ihan oikeita viittomakielisiä sanoja, mutta niitä voidaan vähän helpottaa. Tukiviittomien helpottaminen

tarkoittaa sitä, että esimerkiksi käyttäjän motoristen haasteiden vuoksi viittomaa voidaan yksinkertaistaa niitä esimerkiksi niin, että viittoma tehdään kahden sormen sijaan koko kämmenellä. Puhetta vahvistavat viittomat, eli tukiviittomat lisäävät kommunikaation mahdollisuuksia eri ihmisryhmien välillä. Kuvassa 2 on näkyvissä esimerkkejä erilaisista yksittäisistä viittomista. Osa kuvion 2 viittomista tehdään koko kämmenellä ja osa vain muutamalla sormella. Viittomien käyttö voi edesauttaa puheen kehittymistä, sillä viittominen perustuu lihas- ja näköaistiin. Kun ihminen käyttää lihas- ja näköaistia säännöllisesti hänen keskittymisensä puhuttaviin sanoihin kehittyy huomattavasti. Viittomien käyttö voi jollekin ihmiselle olla myös huomattavasti helpompaa kuin sanojen puhuminen ja tällöin viittomien käyttö helpottaa myös henkistä painetta ja stressiä. Henkisen paineen vähentyessä myös sanojen oppiminen ja niiden puhuminen helpottuu. (Huuhtanen 1992, 21–22.)

Tukiviittomia käytetään puheen tukena puhutun suomen kielen mukaisessa järjestyksessä. Tämä eroaa viittomakielestä, sillä pelkästään viittomakieltä käyttäessä sanat ovat myös viittomakielen mukaisessa järjestyksessä. Sanan hahmottamisen helpottamiseksi tukiviittomia käyttäessä sanan viittominen voidaan myös rytmittää sanan tavujen kanssa, esimerkiksi sanassa ”koira” koiran viittoma tehdään kaksi kertaa, kummankin tavun kohdalla kerran. (Tolvanen L. 2011, 110.)

Virtasen pro gradu tutkielman (2024) tuloksissa nostettiin esille, että välillä viittomat voivat oppilaiden kanssa olla myös tilannesidonnaisia ja tilanteessa keksittyjä, eivätkä aina suinkaan oikeita viittomia. Oppilaalla voi olla käytössä myös esimerkiksi kotona opittu ”viittoma”, jonka huoltajat ovat keksineet ja oppilas yhdistää sen tarkoittamaan aina yhtä ja samaa asiaa. Toisena huomiona esille nostettiin nimenomaan viittomakielen sormiaakkoset. Tutkimuksen mukaan niitä on käytetty oppilailla esimerkiksi lukemaan oppimisen tukena, sillä viitottu aakkonen antaa kuva ja liikemuisti tuen kirjoimen opettelemisen ja muistamisen tueksi. (Virtanen 2024.)

Kuva 2 tukiviittoma kirja, koulu ja kynä. Kuvat Papunetistä

2.3.4 Kommunikointitaulut ja -kansiot

Kommunikaatiotauluja ja kommunikaatiokansioita on niin monia erilaisia kuin on käyttäjiäkin. Kommunikatiotaulut ja -kansiot luodaan yksilöllisesti, jokaisen käyttäjän omiin tarpeisiin. Kansioita voidaan tehdä useampi ja lisätä kansioon vain tiettyyn teemaan liittyvät kuvat, helpottaakseen oikeiden kuvien löytämistä. Yleensä kansiot tehdään erikseen ainakin kotiin ja kouluun, sillä näissä paikoissa käytettävät sanastot voivat olla hyvinkin erilaisia. Tärkeintä on, että kaikissa yhden henkilön käyttämissä kansioissa tai tauluissa käytettävät kuvat ovat samanlaisia, jotta käyttäjä oppii mikä kuva tarkoittaa mitäkin. Erityisesti lasten kansioissa eri teemat on merkitty eri väreillä, jotta teemojen löytäminen ja tunnistaminen on helpompaa. (Huuhtanen 2012.) Kuvassa 3 näkyy lasten kansion teema lelut ja pelit. Lasten kansiossa teemat on yleensä jaoteltu kuulumisiin, ihmisiin, verbeihin, adjektiveihin, kotiin, ruokiin, vaatteisiin, paikkoihin, tekemisiin, luontoon ja aikaan. Kuvassa 4 on aikuisten kommunikaatiokansio, jossa teemoja ei ole enää värien avulla eroteltu toisistaan.

pehmolelut	leikkiautot	juna	autoleikkimatto
			
legopalikat	rakennuspalikat	muovieläimet	dinosaurius-lelut
			

Kuva 3 lasten kommunikaatiotaulu. Kuva papunetistä.

juoda	syödä	tehdä ruokaa	kuunnella radiota	kuunnella musiikkia
				
leipoa	istua	seistä	tehdä käsitoita	rakentaa
				
pukea	kävellä	juosta	piirtää	pelata
				

Kuva 4 aikuisten kommunikaatiotaulu. Kuva papunetistä.

2.3.5 Pistekirjoitus

Sokeiden ja heikkonäköisten yleisin kommunikaatiokeino on pistekirjoitus. Pistekirjoitus on kohokuvio pisteistä muodostuvia kirjaimia, joita luetaan sormin. Kuvassa 5 näkyy pistekirjoitusaakkoset. Yleisimmässä pistekirjoitusjärjestelmässä on kuusi pistettä, joita yhdistelemällä ja joiden paikkaa vaihtamalla saadaan esimerkiksi jokaiselle aakkoselle omanlainen pistemerkki. Usein julkisissa tiloissa ja kulkuneuvoissa on myös pistekirjoituksella merkattu esimerkiksi istuinpaikat. Pistekirjoitusta tuotetaan siihen luodulla pistimellä ja pistinkirjoitustaululla tai erillisillä erillisillä tai tietokoneeseen liitettävillä pistekirjoituskoneilla. Pistekirjoitus mahdollistaa sokeiden ja heikkonäköisten mahdollisuuden ja oikeuden oppia lukemaan ja kirjoittamaan. Tämä on tärkeää, sillä jokaisella on oikeus oppimiseen ja tiedonsaantiin kaikissa tilanteissa. (Voipio 1991.)

Kuva 5 pistekirjoitusaakkoset. Kuva pistekirjoituksen neuvottelukunnan sivuilta.

2.4 Kommunikaation tuki

Kommunikaatiokeinojen käyttämisessä koulussa ja muuallakin tulee huomioida erityisesti se, että kommunikointi muuten kuin puhumalla on usein jonkin verran hitaampaa. Kommunikaatiolle on siis tärkeää antaa aikaa. Kommunikaatiotilanteissa on tärkeää, että kommunikointiin liittyvistä asioista on sovittu etukäteen vaihtoehtoisia kommunikaatiokeinoja käyttävän kanssa. Vaihtoehtoista kommunikaatiokeinoa käyttävän on tärkeää voida tuoda esille omia mielipiteitään ja asioitaan kaikissa tilanteissa ihan niin kuin kenen tahansa muunkin. Kommunikaatiokeinoon käyttäminen ei saa estää tai rajoittaa henkilön keskustelua. Kommunikaatio tilanteessa on tärkeää esittää tarkentavia kysymyksiä, mikäli ei ole varma siitä mitä vaihtoehtoista kommunikaatiokeinoa käyttävä oikein haluaa viestiä. Näin varmennetaan se, että viesti tulee perille oikeanlaisena ja asia ymmärretään puolin ja toisin. (Huuhtanen 1993,3.)

2.5 Oppimisympäristö

Oppimisympäristöllä tarkoitetaan tiloja, joissa opiskellaan, yhteisöä, jonka kanssa opiskellaan, toimintakäytäntöjä, välineitä, palveluita ja materiaaleja, joita opiskellessa käytetään. Oppimisympäristön tarkoitus on tukea kasvua, oppimista ja keskinäistä vuorovaikutusta sekä kehittää ryhmätyöskentelytaitoja. Oppilaat ja opettajat yhdessä vaikuttavat siihen millainen oppimisympäristö luokassa vallitsee. He voivat yhdessä kehittää ja tehdä luokasta mieluisan ja turvallisen oppimisympäristön jokaiselle oppilaalle. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.)

Oppimisympäristön kehittäminen jokaiselle oppilaalle sopivaksi luo haasteita opettajille ja opettajankoulutukselle. Oppimisympäristö kattaa fyysisen, psyykkisen, kognitiivisen ja sosiaalisen oppimisympäristön. Koulu fyysisenä ympäristönä, koulun toimintatavat, oppimismetodit sekä opettajien ja oppilaiden asennoituminen vaikuttaa oppilaan kokemukseen oppimisympäristöstä. Kognitiiviseen oppimisympäristöön liittyy tehtävien ja opetuksen yksilöllistäminen tarpeen mukaan, sillä jokaisessa luokassa on useita erilaisia oppijoita. Oppilaille luodaan henkilökohtaiset tavoitteet kyseisen oppiaineen tavoitteiden mukaan, mutta kuitenkin niin, että opettaja pystyy opettamaan koko luokkaa yksilöllistämisestä huolimatta. Opetuksessa voidaan

pyrkii käyttämään useamman aistin kautta oppimista, kuten esimerkiksi kuvia tai viittomia, sillä tämä helpottaa osan oppijoiden asian muistamista ja omaksumista. (Ikonen 2000, 241–243.)

Eriyttämisen ja mukauttamisen vaihtoehtoja ovat esimerkiksi valaistuksen muuttaminen oppilaan tarpeiden mukaiseksi. Luokassa valaistuksen kannattaa olla mahdollisimman helposti muunneltavissa, sillä valaistuksen määrä ja taso parhaan oppimisympäristön luomiseksi on eri ihmisillä erilainen. Jos oppilas tarvitsee kuvia tai viittomia oppimisen tukena, niin näiden käyttäminen täytyy huomioida oppilaan istumapaikkaa valitessa. Oppilaan paikka tulee valita niin, että hänellä on suora katse yhteys viittomia tai kuvia käyttävään henkilöön. Näille oppilaille on yleensä hyvä valita rauhallinen istumapaikka, jostakin luokan etuosasta. Tukiviittomia käyttäessä paikan lisäksi on hyvä huomioida kontrastin ja värien vaikutus tukiviittomien selkeyteen. (Ikonen 2000, 250–251.)

Turvallisuus luokassa koostuu monesta eri osa-alueesta. Oppilas voi kokea olevansa fyysisesti turvassa ja samaan aikaan kokea olevansa henkisesti hyvin haavoittuvassa asemassa. Fyysinen ja henkinen turvallisuus ovat molemmat yhtä tärkeitä. Oppilas, joka käyttää puhetta korvaavaa tai puhetta tukevaa kommunikaatiomenetelmää voi kokea olevansa henkisesti haavoittuva, koska hänen mahdollisuutensa osallistua kommunikaatioon muiden luokkalaisten kanssa on erilainen kuin muiden oppilaiden. Jotta vaihtoehtoista kommunikaatiomenetelmää käyttävä oppilas voi kokea itsensä muiden kanssa tasavertaiseksi muiden oppilaiden ja opettajan täytyy tehdä paljon työtä tämän eteen. Kuvia voidaan joissakin tilanteissa käyttää kokoluokalle, jotta kuvakommunikaatio tulee tutuksi myös luokan muille oppilaille. (Säljö 2012, 10.)

2.6 Vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen käyttäjät

Vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä käyttävät monet eri ihmisryhmät. Näihin ryhmiin kuuluvat esimerkiksi kuurot, heikkokuuloiset, kehitysvammaiset, he, joilla on häiriö puheenkehityksessä sekä he joiden äidinkieli ei ole suomi. Lisäksi erityisesti kuvia käytetään päiväkodissa ja ala-asteella ohjeiden selkeyttämiseen isommillekin ryhmille kuten kokonaiselle koululuokalle. Vaihtoehtoisia kommunikaatiokeinoja voidaan siis käyttää monesta eri syystä. Koskaan,

et voi kysymättä tietää mistä syystä joku ihminen käyttää vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä, joko puheen tukena tai puheen tilalta. (Huuhtanen 2012.)

Vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä voidaan käyttää henkilökohtaisen avustajan kanssa, perheen kanssa, opettajan kanssa ja kavereiden kanssa. Tärkeintä on, että molemmat osapuolet osaavat käyttää kyseessä olevaa kommunikaatiomenetelmää. Kuvien käyttöä esimerkiksi on helppo opettaa myös kavereille, ja olisikin tärkeää, että vaihtoehtoisia kommunikaatiokeinoja käyttävä voisi myös itse suoraan viestiä omien kavereidensa kanssa niin kuin muutkin, jotta hän voi muodostaa ja ylläpitää omia kaverisuhteita myös itsenäisesti.

Kommunikaatiomenetelmien käyttämisen pitäisi olla mahdollisimman helppoa. Ihmiselle, joka tarvitsee esimerkiksi kuvia tai kommunikaatiokansiota kommunikointiin tulisi olla kommunikointiin tarvittavat välineet aina esimerkiksi koululla ja kavereiden luona saatavilla. Missään kohtaa ei saisi muodostua tilannetta, jossa henkilö haluaisi kommunikoida, mutta ei kommunikointiin tarvittavien tavaroiden puuttumisen vuoksi voisi sitä tehdä. Kommunikointiin tulisi käyttää samanlaisia kuvia koulussa ja kotona, jotta se olisi selkeää. (Huuhtanen 2012.)

3. VAIHTOEHTOISET KOMMUNIKAATIOMENETELMÄT OPETTAJAN NÄKÖKULMASTA

3.1 Koulu vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien ympäristönä

Vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttö koulussa mahdollistaa jokaisen oppilaan tasavertaisen osallistumisen opetukseen sekä sosiaaliseen kanssakäymiseen. Vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen käyttäminen opetuksessa kuitenkin vaatii myös taloudellisia resursseja. Opettajien täytyy saada koulutusta vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttämiseen sekä resursseja luokkaan esimerkiksi koulunkäynninavustaja, jonka on mahdollista kertoa opettajan ohjeistukset samanaikaisesti esimerkiksi viittomia tai kommunikaatiokansiota käyttävälle oppilaalle. kommunikaatiomenetelmien käyttö tulee huomioida myös esimerkiksi ryhmätöissä, taideaineissa ja välitunnilla. Oppilaan on tärkeä kokea olevana osa omaa luokkaansa ja se mahdollistuu sillä, että hänelle luodaan mahdollisimman tasavertainen mahdollisuus osallistua kaikkeen yhtä lailla kuin muilla oppilailla. (Lahtinen 2000, 132–133.) Romppaisen ja Siitosen pro gradu -tutkielmassa (2022) on nousut myös esille resurssien puute, kun tutkielman aiheena oli opettajien käsityksiä inklusion toteutumisesta. Resursseilla tarkoitettiin tässäkin kohtaa henkilöstöä. Liian vähäinen henkilöstömäärä ei antanut takeita inklusion toteutumiselle. Marttilan pro gradu -tutkielmassa todetaan, että resurssien puuttuminen vaikuttaa yleensä siihen, että tällöin oppilas jää vaille tarvitsemaansa tukea ja hänen oppimisensa heikkenee. Tutkielmassa nousi esille esimerkiksi se, että jos koulunkäynninohjaaja sijaistaa opettajaa, niin tällöin hänen tilalle ei välttämättä palkata ketään, joten tällöin hänen tehtävänsä on opettaa ja käyttää vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä niitä tarvitsevien oppilaiden kanssa. Silloin, jos luokassa on useampi eri vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmää käyttävä oppilas, niin opettajalta vaaditaan erityisen hyvää suunnittelua, jotta jokaisella oppilaalla on yhdenvertaiset mahdollisuudet koulunkäyntiin ja oppimiseen. On myös tärkeää soveltaa opetettavia aineita, kotiläksyjä ja kokeita oppilaan taitotasoon sopiviksi sekä mahdollistaa erilaiset keinot suorittaa kotiläksyjä tai kokeita. Opettajan kuuluu saada tukea oppilasta hoitavalta yksiköltä ja yhdessä monialaisessa yhteistyössä suunnitella oppilaan koulupolku niin, että se on oppilasta ja hänen perhettään tukeva ja heidän sen hetkiseen tilanteeseensa sopiva. (Huuhtanen 2012.)

Erityisesti pienempien oppilaiden kanssa voi joutua käymään läpi sitä, miksi joku muu oppilas saa esimerkiksi käyttää tablettia oppitunnilla, miksi jollekin ei tule kotiläksyjä tai mistä syystä osa oppilaista tekevät eri tehtäviä. Oppilaiden kanssa keskustelemalla nämä haasteet ovat kuitenkin hyvin ylitettävissä. Oppilaat oppivat samalla paljon ihmisten erilaisuudesta. Lapset oppivat myös yllättävän pian kommunikoimaan keskenään, vaikka heillä ei olisi yhteistä kieltä tai vaikka toinen kommunikoisi täysin ilman puhetta.

Luokanopettajan pakollisissa opinnoissa ei juurikaan opetella mitään vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä muuta, kun teorian tasolla. Työharjoitteluissa voi hyvällä tuurilla päästä luokkaan, jossa on käytössä jonkinlainen vaihtoehtoinen kommunikaatiomenetelmä. Jos näin käy, niin tällöin saa opintojen aikana jonkinlaisen kosketuksen erilaisiin menetelmiin. Muuten työkentälle saatetaan lähteä ilman minkäänlaista kokemusta erilaisista kommunikaatiomenetelmistä. Tällöin jos luokassa tarvitsee käyttää vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä, niin opettaja on täysin uuden asian edessä.

3.2 Inklusio opettajantyössä

Inklusio on yleistynyt koulumaailmassa ja se tarkoittaa sitä, että erilaisten kommunikaatiomenetelmien käyttäminen luokahuoneissa on myös entistä yleisempää, sillä erityisen tuen oppilailla voi olla oppimisen tukena käytössä erilaisia kommunikaatiomenetelmiä. Inklusiivisen kasvatuksen tavoitteena on tukea jokaisen oppilaan kokonaisvaltaista kasvua ja kehitystä. Opettajan työssä tämä tarkoittaa sitä, että opetuksen tulee olla jokaisen yksilön tarpeet huomioivaa ja jokaisen oppilaan osallistavaa toimintaa. Opettajalta tämä vaatii aikamoisia resursseja, sillä tämä tarkoittaa myös kommunikaatiomenetelmien käyttöä luokassa siltä osin, että jokainen oppilas kommunikaatiomenetelmästä riippumatta saa tasa-arvoista opetusta ja, että hän ymmärtää kaiken mitä opetetaan ja myös tulee itse ymmärretyksi opetus- ja sosiaalisissa tilanteissa. (Lakkala 2008, 22–24.) Inklusio mahdollistuu silloin kun opettajan ja muun henkilökunnan oppilaantuntemus on hyvä, yhteistyö moniammatillisesti toimiva ja oppilaalle mahdollistetaan hänelle tarvittava tuki. Tämän kautta oppilas tuntee kuuluvansa joukkoon ja kokee halua osallistua koulu ympäristön toimintaan. Tällöin inklusion tavoite on täyttynyt. (Takala, Äikäs & Lakkala 2020.) Romppaisen ja Siitosen pro gradu -tutkielman (2022) tuloksissa

nähdään tärkeänä se, että inklusio tuodaan sitä tarvitsevan oppilaan luo, jotta oppilaan ei tarvitse irrottautua vertaisryhmästään tuen vuoksi.

Inklusion yleistyminen vaatii opettajilta paljon, sillä opettaja ei välttämättä koulutuksessaan saa kovinkaan laajaa osaamista erilaisiin kommunikaatiomenetelmiin, vaan opettajan tulee opetella kommunikaatiomenetelmiä sitä mukaa, kun niiden tarvetta omassa luokassa ilmenee. Erilaisten kommunikaatiomenetelmien, kuten kuvien käyttäminen auttaa kuitenkin myös koko luokkaa hahmottamaan ja ymmärtämään opetettavaa asiaa paremmin. (Lakkala 2008.)

3.3 Yhteistyö kodin kanssa

Perusopetuslain 2014 mukaan opettajilla on velvollisuus tehdä yhteistyötä oppilaan huoltajien kanssa. Yhteistyöllä tuetaan oppilaan kokonaisvaltaista kasvua sekä tehdään päätöksiä oppilaan oppimiseen ja tukeen liittyen. Huoltajalla on todennäköisesti paljon sellaista tietoa mitä opettajalla ei ole, joten yhteistyö huoltajien kanssa on opettajan työn kannalta arvokasta. Opettaja voi tätä kautta oppia oppilaasta lisää ja saada vinkkejä oppilaan tukemiseen koulu- maailmassa.

Koulun ja kodin välisen yhteistyön toteuttaminen on opettajan vastuulla ja sitä kannattaa lähteä rakentamaan keskinäisen luottamuksen sekä kunnioituksen kautta. Kun nämä ovat kunnossa yhteistyö todennäköisesti sujuu mutkattomammin. Opettajan tärkeä tehtävä on pitää huoltajia ajan tasalla esimerkiksi siitä, mitä koulussa milloinkin tapahtuu, miten lapsen oppiminen sujuu, missä on haasteita sekä millaisia tuen keinoja oppilaan kanssa käytetään koulupäivän aikana. Huoltajan on taas hyvä viestiä koululle, jos lapsen arjessa tapahtuu isoja muutoksia, jos lapsi on poissa koulusta sekä jos lapsi kertoo kotona kokeneensa koulussa kiusaamista. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014.)

Virtasen pro gradu -tutkimuksen (2024) mukaan huoltajat haluavat usein tietää miten voivat kotona harjoitella ja vahvistaa koulussa harjoiteltuja taitoja. Tutkimuksessa kerrottiin, että kotiin ilomieliin annetaan harjoitteluohjeita ja niitä voi esimerkiksi olla ihan arkipäiväisissä tilanteissa tapahtuvat tilanteet, joissa huoltaja esimerkiksi sanoittaa lapselle kaupassa näkyviä

hedelmiä ja he keskustelevat niistä. Tuloksissa nousi esille myös se, että huoltajat kyllä usein jo tietävät, että oppilaalla tulee olemaan haasteita koulussa ja hän tulee vaatimaan erilaisia tukitoimia ja näin ollen huoltaja usein myös jo etukäteen pohtii sitä, millaista yhteistyötä koulun ja kodin välillä tulee olemaan.

Opettajan ja kodin on erityisen tärkeää tehdä yhteistyötä lapsen mahdollisiin vaihtoehtoisiin kommunikaatiokeinoihin liittyen, jotta lapsella on koulussa ja kotona käytössä mahdollisimman samanlaiset keinot. Tämä on lapselle selkeää ja auttaa kommunikaatiokeinojen oppimisessa. Kun kommunikaatiokeinot ovat selkeinä oppilaalle ja opettajalle sekä kodille, niin lapsi todennäköisemmin tulee ymmärretyksi kaikissa näissä paikoissa ja se vähentää lapsen kuormitusta ja turhautumista siihen, että hän ei tule ymmärretyksi. (Virtanen 2024.)

4. TUTKIMUSKYSYMYKSET – JA MENETELMÄT

4.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimukseni on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus, jossa käytin fenomenografista tutkimussuuntausta ja fenomenografista analyysimenetelmää. Aineisto hankittiin kyselylomakkeella, jota jaettiin sosiaalisen median ryhmiin. Tutkimuksen tehtävänä on tuoda esille luokanopettajien, erityisluokanopettajien ja erityisopettajien kokemuksia siitä, millaisia kokemuksia heillä on vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käytöstä koulumaailmassa. Minua kiinnostaa tutkia opettajien kokemuksia kommunikaatiokeinoihin liittyen, sillä nykyään puhutaan paljon inklusiosta, joka tarkoittaa myös erilaisten kommunikaatiokeinojen käyttämisen yleistymistä koululuokissa. Haluan tutkimukseni avulla lisätä tietoa erilaisista kommunikaatiomenetelmistä sekä tuoda tietoon opettajien kokemuksia ja tarpeita vaihtoehtoisiin kommunikaatiokeinoihin liittyen.

Tutkimuskysymyksekseni muotoutui: Millaisia kokemuksia opettajilla on erilaisten kommunikaatiokeinojen käyttämisestä ala-asteopetuksessa?

4.2 Tutkimusaineisto

Päätin tehdä tutkimuksen kyselylomakkeen avulla, sillä ajattelin, että sitä kautta saisin mahdollisimman kattavan aineiston tutkielmaani varten. Kyselylomake mahdollisti lomakkeen jakamisen erilaisiin ryhmiin ja näin ollen se mahdollisti kyselyyn vastaajia useista eri kouluista useilla eri paikkakunnilla. Aineisto kerättiin vuoden 2024 kevään aikana ja kyselylomakkeeseen vastasi 16 vastaajaa. Heistä 10 toimii erityisluokanopettajana, yksi erityisopettajana ja viisi luokanopettajana. Kyselylomakkeen käyttö tutkimuksen tekemisessä on helppoa, sillä kyselylomakkeen voi luoda kyselylomakepohjalle, joita on netistä ilmaiseksi saatavilla. Kyselylomakkeen huono puoli on se, että ei ole mahdollista esittää tarkentavia kysymyksiä niin kuin haastattelutilanteessa. Kyselylomaketta laatiessa onkin äärimmäisen tärkeää miettiä kysymysten asettelu niin, että ne ovat mahdollisimman yksiselitteisesti tulkittavissa. Internetin välityksellä tapahtuvan kyselyn etu on ainakin siinä, että kysely tavoittaa helposti isonkin määrän

mahdollisia osallistujia sekä sitä, että kyselyä tehdessä voi valita mihin kysymyksiin vastaajan on pakko vastata ja ilman vastaamista lomake ei päästä vastaajaan eteenpäin. (Valli 2018.)

Kyselyssä hyödynnettiin Google Forms –lomaketta. Toteutin kyselyn kahdessa Facebook-ryhmässä. Ryhmät ovat Alakoulun aarreaitta sekä Erityisopettajat-ryhmä. Lisäksi kysely välitettiin muutamaan Whatsapp-ryhmään, joissa on opettajana toimivia henkilöitä. Kyselylomakkeessa vastaajan tuli valita vastaako kyselyyn luokanopettajan vai erityisopettajan roolissa, jotta tämä voidaan huomioida vastauksia analysoidessa. Kyselylomakkeeseen merkittiin kysymykset, joihin vastaajan on pakko vastata edetäkseen kyselyssä, mutta kaikki kysymykset eivät olleet pakollisia. Haastateltavilta kysyttiin esimerkiksi, mitä kommunikaatiokeinoja opettajat käyttävät ja mitä mieltä he ovat niiden käytön tarpeellisuudesta ja onko niiden käyttäminen heidän mielestään kannattavaa.

4.3 Tutkimusmenetelmä ja aineiston analyysi

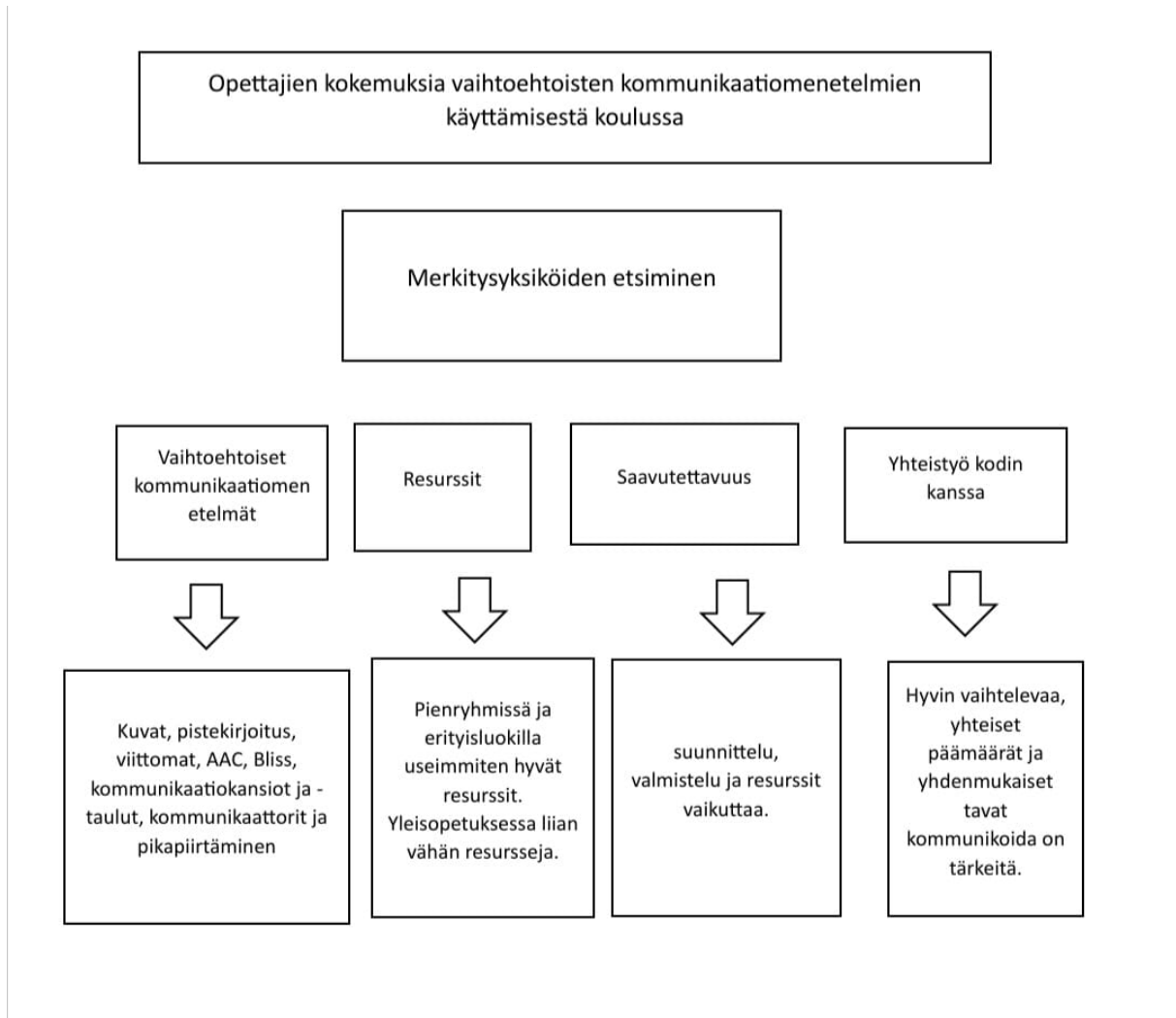
Tutkimukseni on aineistolähtöinen laadullinen tutkimus. Kyselylomakkeiden avulla keräsin vastaajilta kokemusperäistä tietoa ja näiden tietojen pohjalta tutkin sitä, millaisia kokemuksia opettajilla on vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttämisestä ala-asteopetuksessa. Jokaisen opettajan kokemukset olivat aika erilaisia, sillä vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä on useita erilaisia. Jokaisessa luokassa myös tarpeet vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen käyttämiseen ovat hyvin erilaiset. Tutkimuksessani on fenomenologinen tutkimusote. Tutkimuksen kohteena ovat ihmisten kokemukset ja siinä kuvataan ihmisten kokemuksia sellaisina kuin he ovat ne itse kokeneet. Tutkimuksen mukaan ihmisten kokemukset muuttuvat ja lisääntyvät koko ajan. (Huhtinen & Tuominen 2020, 296, 304.)

Sisällön analyysissä käytin fenomenografista analyysitapaa. Fenomenografisessa analyysissä tutkitaan ihmisten erilaisia käsityksiä tutkittavasta aiheesta, eli tässä tapauksessa kokemuksia ja käsityksiä vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käytöstä. Tavoitteena on saada tietoa siitä, kuinka erilaisia kokemuksia tutkimukseen osallistuvilla on ja mitkä erilaisiin kokemuksiin vaikuttavat. Fenomenografiassa yleistä on ajatus siitä, että ihmisellä voi olla monia käsityksiä samasta aiheesta tai asiasta ja käsitykset voivat muuttua tai kehittyä ajan kuluessa.

Tutkimuksessa olevaa ilmiötä kuvataan epäsuorasti, sillä tutkimukseen osallistuvien kokemuksia peilataan tutkittavaan ilmiöön. (Huusko & Paloniemi 2006, 164–169.) Ihmisten käsitykset samasta aiheesta voivat poiketa toisistaan esimerkiksi koulutustaustan, sukupuolen tai kokemuksen vuoksi. Fenomenografisessa tutkimusotteessa käsitykset eivät kuitenkaan välttämättä pysy samana vaan ne voivat muuttua, esimerkiksi lisääntyneen tiedon ja kokemuksen myötä. Fenomenografinen tutkimusote etenee neljän vaiheen kautta. Ensimmäinen vaihe on se, että tutkija kiinnittää huomion johonkin sellaiseen aiheeseen, joista ihmisillä on useita erilaisia käsityksiä. Toisessa vaiheessa tutkija perehtyy asiaan ja pohtii sitä erilaisista näkökulmista. Kolmannessa vaiheessa tapahtuu useiden henkilöiden haastatteleminen, jossa varmasti saadaan erilaisia kokemuksia ja näkökulmia. Viimeisessä vaiheessa tapahtuu erilaisten käsitysten luokittelu erilaisiin merkitysluokkiin. (Metsämuuronen 2001, 22–23.)

Fenomenografisessa tutkimuksessa etsitään vastauksia useimmiten kysymyksiin mitä ja miten. Tutkimukseni kautta pyrin löytämään vastauksen kysymykseen: millaisia kokemuksia opettajilla on vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttämisestä ala-aste opetuksessa. Lisäksi tutkimuksessa etsitään vastausta kysymykseen, miten ja millaisissa tilanteissa opettajien kokemukset vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien kokemuksista ovat syntyneet.

Aineiston analyysi tapahtui kategorisoimalla vastaukset kyselylomakkeen kysymysten pohjalta. Kuviossa 1 kuvaan millainen prosessi aineiston analyysi oli. Keräsin ensin yhteen kaikki vastaukset kysymys kerrallaan. Vertailin vastauksia toisiinsa ja kokosin niistä isompia kokonaisuuksia, niin, että jokainen näkökulma tulee huomioitua. Toisessa vaiheessa tutkin sitä, miten käsitykset eroavat toisistaan ja etsin syitä sille mistä eroavaisuudet voisivat johtua. Näiden pohjalta pystyin kirjoittamaan hyvin kategorisoidun ja selkeän tutkimustulokset-osion.

Kuvio 1 analyysin eteneminen.

4.4 Tutkimuksen luotettavuus ja tutkimusetiikka

Tutkimuksen luotettavuudella ja eettisyydellä tarkoitetaan sitä, että tutkimus on toteutettu hyvien tieteellisten tapojen mukaan. Tällä tarkoitan sitä, että viittaan oikeisiin lähdeviitteisiin, kerron tutkimustuloksistani rehellisesti ja niitä muuntelematta sekä kerron käyttämistäni tutkimusmenetelmistä ja tutkimuksen tekemisen prosessista avoimesti ja tarpeeksi laajasti. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Tutkimusaineisto kerättiin kyselylomakkeen avulla ja lomakkeeseen tutkimushenkilöt vastasivat anonyymeinä, joten minulle ei missään vaiheessa selviä miten joku yksittäinen ihminen on

vastannut kyselyyni. Kysely toteutettiin laittamalla kyselylomakkeen linkki kahteen facebook-ryhmään, jotka olivat Alakoulun aarreaitta sekä Erityisopettajat -ryhmä. Lisäksi linkkiä jaettiin muutamassa Whatsapp-ryhmässä, joissa on opettajina toimivia henkilöitä. Sosiaalista mediaa hyödyntämällä yhä useammalla oli mahdollisuus vastata kyselyyn näin halutessaan. Kyselyssä oli erilaisia ja eritasoisia kysymyksiä monivalintakysymyksistä avoimiin kysymyksiin ja erityisesti avointen kysymysten kohdalla, jokainen voi valita kuinka syvällisesti haluaa kysymykseen vastata. Tutkielman valmistumisen jälkeen hävitin kaiken tutkimuksen aikana kerätyn materiaalin ja näin turvaan jokaisen tutkimukseen osallistuneen anonymiteetin säilymisen myös tutkimuksen päättymisen jälkeen.

5. TULOKSET

Seuraavaksi esittelen tutkimustulokset. Fenomenografisen analyysin tuloksena muodostuneet kategoriat esitellään kukin omassa alaluvussa ja kutakin kategoriaa kuvaavat aineisto-otteet on merkitty tekstiin sitaatein.

5.1 Koulussa käytettävät kommunikaatiomenetelmät

Kyselyssä nousi esille vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien moninaisuus ja niiden hyöty kaikkien oppilaiden keskuudessa. Kyselyyn vastanneet painottivat sitä, että eri menetelmiä käyttäessä jokaisen oppilaan tasavertainen mahdollisuus osallistua ja tulla ymmärretyksi paranee. Esille nousi myös kommunikaatiomenetelmien monet tavat, kuten kuvat, tukiviittomat, kuvasanastot, pikapiirtäminen, kommunikaattorit ja kommunikaatiokansiot. Kuvien ansiosta jo pienetkin oppilaat voivat seurata esimerkiksi päivän tai tunnin kulkua itsenäisemmin ja se helpottaa heidän keskittymistään, sillä he tietävät koko ajan, mitä milloinkin tapahtuu.

”Erilaisia kuvia (tunnekortit, arkipäivän sanastoa), kipinäkeskuksen kuvatauluja liittyen oppiaineisiin tai vuodenaikoihin/ juhliin. Puhekuplia on käytetty mm. mutismilapsen kanssa. Kuvallinen päiväjärjestys. Tukiviittomat. Toiminnanohjausta tukevat kortit. Ääninappuloita (oliko tehtävä vaikea/helppo). Puhelinta käytetään (kääntäjä) ja kaiutin.”

”Vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä on useita erilaisia. Niitä voi käyttää ihan jokaisessa luokassa, vaikka luokassa ei olisi erityisesti jotain oppilasta, joka niitä tarvitsee. Kaikki oppilaat voivat hyötyä esimerkiksi kuvista. Kuvat voivat auttaa siinä, että oppilaat tietävät mitä seuraavaksi tapahtuu.”

Usealla vastaajalla käsitys vaihtoehtoisista kommunikaatiomenetelmistä sekä tilanteista, joissa vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä käytetään, on laaja. Esille nousi muun muassa erilaiset oppilasryhmät, kuten autismin kirjon oppilaat, mutistit, maahanmuuttajaoppilaat sekä oppilaat, jotka jonkin vamman, sairauden tai kehityshäiriön vuoksi eivät kykene tuottamaan puhetta. Erityisesti myös alkuopetuksen luokissa kuvien käyttöä pidetään tärkeänä, sillä se

auttaa lasta hahmottamaan esimerkiksi päivänkulkua. Syitä vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttöön on siis monia. Vastauksissa nousi esille myös tilanteita, joissa yhden oppilaan kanssa käytetään useampaa vaihtoehtoista kommunikaatiomenetelmää niin, että niiden käyttäminen tukee toisiaan.

”Koen vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät erittäin tarpeellisiksi. Ne mahdollistavat myös puhumattomien oppilaiden osallistamisen ja helpottavat myös ymmärtämistä.”

5.2 Yhteistyö kodin kanssa

Yhteistyö kodin kanssa on hyvin vaihtelevaa. Riippuen siitä, että onko luokassa, joku tietty lapsi kenen kanssa käytetään jotain vaihtoehtoista kommunikaatiomenetelmää vai käytetäänkö näitä luokassa yhteisesti jokaisen lapsen tukena. Kotiväellä on tietoa siitä, että luokassa käytetään kuvia tukemassa lasten kommunikaatiota. Luokissa, joissa on tietyt lapset, joiden kanssa vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä käytetään, tehdään myös huoltajien kanssa tiiviimpää yhteistyötä. Huoltajien kanssa sovitaan yhteiset käytännöt kommunikaatiomenetelmiin liittyen ja esimerkiksi kuvissa huomioidaan se, että kotona ja koulussa on käytössä samanlaiset kuvat, jotta se on lapselle selkeämpää.

”Kodin kanssa vaihdetaan ajatuksia menetelmien toimivuudesta tai kysytään, ol-laanko ymmärretty sovitut asiat samalla tavalla. Tarkennetaan asioita. Huoltajat pääsääntöisesti tukevat koulutyötä ja antavat ideoita kotoakin käyttöön. Kokemukset hyviä, vaikka ei ole välttytty vaikeista asioista puhumista.”

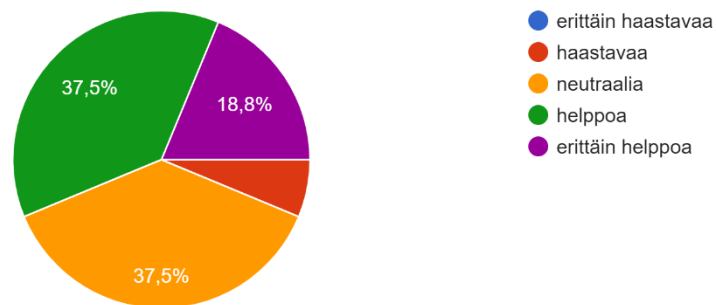
Kodin kanssa tehtävästä yhteistyöstä nousi esille myös negatiivisia kokemuksia. Osa vastaajista koki, että kodit ovat liian kuormittuneita eivätkä siitä syystä käytä kotona koulussa käytössä olevia vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä. Esille nousi myös kokemuksia siitä, että oppilas itse olisi innokas käyttämään apuna tukiviittomia, mutta kotona lasta ei jakseta tukea niiden käytössä, joten tämä vaikuttaa siihen, miten nopeasti lapsi oppii ja omaksuu tukiviittomia.

”Puheen rohkaisemiseksi pidetään 2 kertaa viikossa vartin tuokioita, jolloin huoltaja tulee kouluun oppilaan kanssa työskentelemään. Yhteistyö kodin kanssa on ollut tiivistä ja se on sujunut hyvässä yhteistyössä.”

5.3 Kokemuksia vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttämisestä

Kuvio 2 osoittaa millaiseksi opettajat ovat kokeneet vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttöönottamisen luokassa. Vastaukset neutraalia ja helppoa ovat saaneet yli puolet äänistä, mutta osa vastaajista on kokenut niiden käyttöönottamisen myös haastavaksi.

7. Vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttöönottaminen luokassa on ollut
16 vastausta

Kuvio 2 Vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttöönotto.

”Luokkani kaikki oppilaat käyttävät vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä niin on ollut itsestänselvyys, että myös luokan aikuiset niitä käyttävät. Oppilaiden tavoitteet liittyvät paljolti myös kommunikointiin ja kaikki luokan aikuiset ovat sitoutuneet siihen, että näissä tavoitteissa pyritään etenemään ja tämä edellyttää vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttöä. Koen vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttämisen rikkautena. Se, että oppilas

oppii esimerkiksi kuvia käyttämällä ilmaisemaan, mitä haluaa tehdä, tuo onnistumisen ilon sekä oppilaalle itselleen että myös minulle opettajana.”

Vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttö on sujunut luokissa vaihtelevasti. Siinä missä yhdessä luokassa kommunikaatiomenetelmien käyttöönotto on sujunut vaivattomasti, niin toisessa luokassa se on vaatinut paljon opettelua. Osa kokee, että oppilas ja koulu ovat saaneet ohjausta kommunikaatiokeinojen käyttöön hyvin, mutta osa taas on jätetty opettelussa oman onnensa nojaan. Monessa vastauksessa nostettiin esiin se, että jos koulunhenkilökunta ja kommunikaatiomenetelmiä käyttävät oppilaat saavat tarpeeksi tukea ja opetusta niiden käytöstä, niin lapsi oppii usein jo nopeastikin kyseessä olevan kommunikaatiokeinoon taitavaksi käyttäjäksi.

”Helppoa, kun laittaa edellisenä päivänä kaiken valmiiksi seuraavaa päivää varten. Kun kuvat on luokiteltu kategorioiden mukaan laatikkoon, niiden käyttö helpottuu. Koulutus ja työelämän kokemukset auttavat erilaisten kommunikointikeinojen käytössä. Kuvien käytössä on se haastavaa, että välillä kun pitäisi löytää nopeasti tietty kuva, niin kuvien selaamisessa menee turhan paljon aikaa.”

Tärkeä huomio oli se, että usein koulutus ja kokemus ovat antaneet lisävarmuutta vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttöön. Haasteina koettiin lähinnä välillä eri kommunikaatiomenetelmien haastava käyttö/mukana kuljettaminen. Kuvat esimerkiksi voivat olla välillä vaikeasti löydettävissä, vaikka ne olisi luokiteltu teemoittain, sillä erilaisia kuvia tarvitaan paljon. Kommunikaatiokansion tai kommunikaatiotabletin mukana kuljettaminen koettiin myös välillä haastavaksi.

5.4 Tuki ja vaihtoehtoiset kommunikaatiomenetelmät

Isona teemana tuen saantiin liittyen nousi esille koulutuksen ja tuen tarjoamisen puute. Usein koulu oli jäänyt kokonaan ilman tukea, ja tietoa piti etsiä itse ja yhdessä kollegoiden kanssa. Koulutusta toivottiin erilaisista vaihtoehtoisista kommunikaatiomenetelmistä sekä muutenkin tuen tarpeisen lapsen kohtaamisesta sekä hänen erityistarpeidensa huomioimisesta

koulupäivän aikana. Yhteistyö oppilaiden terapeuttien kanssa on koettu hyödylliseksi ja hedelmälliseksi oppilaan tukemisen ja kommunikaation kannalta.

”Kouluun ei tarjottu mitään. Perhe sai yhden opastuskäynnin. Lapselle ei tarjottu mitään. Tieto piti kalastaa muilta luokilta ja puheterapeuteilta.”

Esille nousi myös tarve sille, että opettajille ja ohjaajille, joiden täytyy opetella käyttämään itselle uutta kommunikaatiomenetelmää, pitäisi saada työpäivän sisälle enemmän aikaa kommunikaatiomenetelmään perehtymiseen ja siihen tarvittavien materiaalien luomiseen ja järjestelyyn. Tällä hetkellä yhä useampi valmistaa kommunikaatioon tarvittavia materiaaleja töiden jälkeen omalla ajallansa.

”vertaistuki muilta opettajilta on ollut parasta antia!”

5.5 Resurssit

Resursseista oli monia erilaisia kokemuksia. Pienryhmässä tai erityisluokassa työskentelevät kokivat pääasiassa, että heillä oli tarpeeksi resursseja. Useassa tällaisessa ryhmässä avustajia saattoi olla melkein jokaisella oppilaalla. Tällöin opettajalla jäi hyvin resursseja keskittyä opettamiseen ja avustavat auttoivat kommunikaatiomenetelmien käytössä.

”Olisi hyvä, jos luokassa voisi olla joka tunti koulunkäynninohjaaja, sillä tällöin esimerkiksi ohjeistukset voitaisiin aina antaa samaan aikaan myös kommunikaatiomenetelmää käyttävälle oppilaalle. Kun opettaja on yksin niin tätä mahdollisuutta ei aina ole.”

Kokemuksia löytyi myös siitä, että resursseja ei kerta kaikkiaan ole tarpeeksi. Monesta vastauksesta nousi ilmi, että oppilaalla olisi tarvetta henkilökohtaiseen avustajaan, jotta kommunikaatiomenetelmästä tulisi luonnollinen osa jokaista oppituntia. Oppilaat kun eivät välttämättä omatoimisesti hoksaa tai osaa käyttää esimerkiksi kommunikaatiota helpottavaa tablettia, vaan tarvitsevat siihen aikuisen tukea.

5.6 Oppilaiden välinen kommunikaatio vaihtoehtoista kommunikaatiomenetelmää käyttävän kanssa

Kyselyssä nousi esille se, että kunhan lapset tietävät sen, että miksi joku lapsista kommunikoi eri tavalla, kun muut, niin tällöin lapset kyllä keksivät keinon kommunikoida keskenään. Jos lapset eivät tiedä, että joku lapsista kommunikoi eri tavalla, niin tällöin he eivät välttämättä osaa tai huomaa huomioida kyseistä lasta. Esiin nousi myös tilanteita, joissa luokassa useampi oppilas käyttää erilaisia vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä. Voi siis olla, että heidän keskinäiset kommunikaatiokeinotkin ovat erilaisia. Tällöin elekieli, kuvat, hymy ja halaus ovat kuitenkin sellaisia keinoja mitä kaikki ymmärtävät.

”Kun luokassa on alusta asti tehty selväksi, että näinkin voidaan kommunikoida, on tilanne toiminut mielestäni hyvin. Ryhmäytymisellä on iso merkitys ja myös sillä, miten eri lailla kommunikoiva oppilas huomioidaan ryhmässä, ettei muille tule eriarvoisuuden tunnetta. Kaikkia on kuitenkin pyrittävä huomioimaan tasa-puolisesti.”

Esille nousi monia eri syitä vaihtoehtoisen kommunikaatiomenetelmän käytölle. Eräs vastaaja kertoi kuinka lapsi käyttää kommunikaatiomenetelmää silloin kun kommunikoi koko luokan kuullen tai aikuisten kuullen. Lasten kanssa pienessä porukassa kommunikoidessa lapsi kuitenkin puhuu normaalisti, joten näissä tilanteissa kommunikaatio on hyvinkin sujuvaa.

”Tähän tarvitaan välillä aikuisia tueksi. Ohjaajientarve on tähänkin erityisen tärkeää.”

”Jos on työskentelyparit jaettu, niin mielellään muutkin lapset kommunikoivat ja vitsailevat tabletilla. Myös muutamia tukiviittomia viittovat. Spontaanisti muut lapset käyttävät sanoja ja pitävät lasta vertaisenaan eivätkä esim. yksinkertaista puhettaan. Kuuntelevat, mitä lapsi sanoo tabletin avulla.”

Kyselyyn vastanneilla erityisopettajilla ja erityisluokanopettajilla oli kokemuksia myös siitä, että oppilaat eivät keskenään kommunikoi, vaan kommunikointitilanteissa aikuinen on aina se, joka tulkitsee. Kaikki oppilaat eivät itse edes hae kontaktia muihin oppilaisiin.

5.7 Saavutettavuus

Saavutettavuuden näkökulmasta tuntien huolellinen suunnittelu on erityisen tärkeää, silloin kun tunnilla on useita eri vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä käyttäviä oppilaita. Oppilaille tulee mahdollistaa oppitunnille osallistuminen ja esimerkiksi kysymyksiin vastaaminen omalla kommunikaatiomenetelmällä. Yksi vastaajista kertoi oman kokemuksensa, jossa yksi oppilas vastasi oman tablettinsa avulla, toinen kuvien avulla, kolmas tunnustelee vastausvaihtoehdot tavaroina sekä neljäs viittomia käyttäen. Sujuvan kommunikoinnin edellytyksenä on se, että kaikki mahdolliset kommunikaatiomenetelmät on huomioitu ennen tunnin alkua. Kuvat on täytynyt valmistella sekä oikeanlaiset tavarat etsiä valmiiksi vastaamista varten.

”Välillä turhauttaa erityisluokanopettajana, kun itse näkee hyödyn esim. viittomissa. Sitten oppilaan opettaja ei viitsi ottaa niitä käyttöön, vaikka tarjotaan ohjauksikäyntejä. Vielä jaksetaan ihmetellä, kun lapseen ei saa kontaktia ja itse saan, koska toimin monikanavaisesti. Paljon on työtä vielä aikuisten kanssa.”

Negatiivisiakin kokemuksia nousi esille, sillä usein resurssin puute aiheuttaa sen, että tasavertaista oppimisympäristöä ja oppimistilannetta ei voida taata kaikille. Ohjeistukset annetaan ensin normaalisti puhuen ja sen jälkeen erikseen jokaiselle, joka käyttää jotakin vaihtoehtoista kommunikaatiomenetelmää. Unelma olisi, jos jokaiselle eri kommunikaatiomenetelmää käyttävälle ohjeiden antaminen olisi mahdollista samaan aikaan. Tämä lisäisi tasavertaisuutta sekä saavutettavuutta luokassa.

”Kommunikaatio-ohjelmat esim. iPadille tulisi saada laajasti käyttöön oppilaille, se lisäisi yhdenvertaisuutta ja osallisuuden kokemuksia.”

Tärkeänä asiana esille nostettiin myös ajatus siitä, että kommunikaatiomenetelmästä huolimatta jokaisella oppilaalla tulisi olla samat säännöt esimerkiksi siihen, miten oppitunnilla toimitaan ja työskennellään. Jokaiselle asetetaan omat tavoitteet, joita kohti pyritään. Jokaisen oppilaan olisi hyvä myös tehdä samantyyllisiä tehtäviä keskenään, mutta kuitenkin niin, että tehtävät on muokattu jokaisen omalle taitotasolle sopiviksi ja oman tavoitteen saavuttamista tukeviksi.

Erilaisia keinoja opettaa harjoiteltavia asioita oppitunnilla pidetään tärkeänä, koska tämä tukee erilaisten oppijoiden tarpeita ja luo tasavertaisuutta oppilaiden kesken. Jokaisella pitäisi olla tasavertaiset mahdollisuudet oppia koulussa opetettavat asiat sekä saada omalle tasolle sopivaa apua ja tukea koulunkäyntiin. Valitettavasti on kokemuksia myös siitä, että oppilaalle ei peruskoulun puolelta anneta tarvittavaa tukea ja tämä heijastuu oppilaan elämään vielä kolmannellakin asteella. Peruskoulussa annettava tuki on tärkeää oppilaan tulevaisuuden kannalta.

6. POHDINTA JA JATKOTUTKIMUSAIHEET

Tuloksissa ilmeni, että opettajilla on vaihtelevia kokemuksia vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttämisestä ala-asteopetuksessa. Osa opettajista on hyvin kokeneita käyttäjiä ja luokan jokainen aikuinen osaa käyttää vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä. Osalla vastaajista vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttäminen on vielä aivan uutta ja niiden käyttöä opetellaan oppilaiden kanssa. Kodin kanssa tehtävästä yhteistyöstä oli monenlaisia kokemuksia, sillä osa koki, että koti tukee täysin koululla tehtävää työtä, kun osa taas koki, että kotona ei haluta laisinkaan harjoitella vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttämistä. Resurssipula nousi esille tulosten useammassa kohdassa ja resurssien vähyyys vaikutti tulosten mukaan myös opetuksen saavutettavuuteen, sillä kouluilla olisi enemmän tarvetta henkilökohtaisille avustajille mitä heitä resurssien vuoksi on käytettävissä.

Tästä tutkimuksesta noussut tieto voi jatkossa hyödyntää luokanopettajia erilaisten vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen käyttöön ottamisessa. Tutkimuksen myötä he saavat pienen palan tietoa vaihtoehtoisista kommunikaatiokeinoista ja voivat lukea muiden opettajien kokemuksia niiden käyttämisestä. Tämä voi helpottaa vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen käyttöön ottamista omassa opetuksessa ja auttaa huomaamaan sen, että vaikka joku keino toimisi jollain muulla, niin kaikilla se ei siltikään toimi. Tutkimuksen kautta saa tietoa myös siitä, millaista on tehdä perheen kanssa yhteistyötä vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen parissa.

Koululuokkien inklusion myötä luokkakoot suurenevat ja luokkiin integroidaan erityisen tuen oppilaita. Tämä voi mahdollisesti lisätä myös erilaisten vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen käyttöä ala-asteella. Luokanopettajalla ei välttämättä ole minkäänlaisia valmiuksia vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen käyttöön, sillä niitä ei käsitellä mitenkään luokanopettajaopinnoissa. Mattilan pro gradu -tutkielman (2007) tuloksissa oli havaittu, että useat opettajan työtä tekevät ajattelevat, että ”kyllä tilanne opettaa” ja että tukea onneksi saa muilta kokeneimmilta opettajilta. Samaisessa gradussa tutkimustuloksissa oli noussut esiin myös opettajan koulutuksen teoreettisuus ja liian vähäinen tiedon anti erityisopetukseen ja kommunikaatiokeinoihin liittyen.

Jokaisen oppilaan osallisuus osallistua tasa-arvoisesti koulupäivän aikaiseen kommunikointiin ja sosiaalisiin tilanteisiin nousi tärkeänä osa-alueena esille minun tutkimuksessa niin kuin myös aikaisemmin tehdyissä tutkimuksissa. Pollarin (2011) aikaisemmassa tutkimuksessa nousi esille huoli siitä, että lapsen kanssa käytetään vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä yhteisillä hetkillä ja opetusmielessä, mutta ei niinkään vapaassa kommunikaatiossa. Omassa tutkimuksessa tämä ei noussut kovinkaan vahvasti esiin, mutta jonkin verran kannettiin huolta välitunneilla ja muilla vapailla hetkillä tapahtuvasta kommunikaatiosta. Vaihtoehtoista kommunikaatiomenetelmää käyttävä on usein hyvin riippuvainen aikuisen tuesta kommunikaatiotilanteissa, sillä useinkaan muut lapset eivät hallitse tätä vaihtoehtoista kommunikaatiomenetelmää.

Tässä tutkimuksessa nousi selkeästi esille erilaisia kommunikaatiomenetelmiä ja odotetustikin erityisopettajilla ja erityisluokanopettajilla oli laajin kokemus ja tieto vaihtoehtoisista kommunikaatiomenetelmistä. Heillä usein oli myös useampi oppilas, jotka käyttivät eri kommunikaatiomenetelmiä ja tämä haastoi koulua ja opettajia kehittämään opetusjärjestelyjä niin, että jokaisella on tasavertainen mahdollisuus osallistua. Aikuisen tuki kommunikaatiossa korostui erityisesti erityisluokanopettajien vastauksissa.

Jatkotutkimusaiheena voisi olla vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen käyttäminen yläasteikäisillä. Miten tämä toimii silloin kun oppilaalla on jokaisessa aineessa eri opettaja, toisin kun alakoulussa. Toinen jatkotutkimusidea voisi olla tutkia vastavalmistuneiden luokanopettajien tietotaitoa vaihtoehtoisin kommunikaatiokeinoihin liittyen tai oppilaiden omia kokemuksia siitä, millaista on ollut olla vaihtoehtoista kommunikaatiomenetelmää käyttävä oppilas. Oppilaan näkemys asiasta olisi varmasti hyvin arvokas ja opettaisi vielä ihan eri lailla suhtautumaan vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä käyttävään oppilaaseen ja hänen kanssaan toimimiseen.

LÄHTEET

Alaluusua, M. 2021. Oppilashoitajien näkemys kuvakommunikaatiosta ja sen tarpeellisuudesta koulussa autisteille ja kehitysvammaisille oppilaille. Opinnäytetyö Laurea-ammattikorkeakoulu. Saatavilla <https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/434496/Oppilashoitajien%20n%C3%A4kemys%20kuvakommunikaatiosta%20ja%20sen%20tarpeellisuu-desta%20koulussa%20autisteille%20ja%20kehitysvammaisille%20oppilaille.pdf?sequence=2>

(luettu 25.1.2023)

Burakoff K. & Lahti S. 2020. Olemuskieli kommunikoinnin ja vuorovaikutuksen välineenä. Diakonia ammattikorkeakoulu. Luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/344887/DIAK_Opetus_5.pdf

Flores C. & Dada S. 2025. Augmentative and Alternative Communication Augmentative and Alternative Communication: Vol 40, No 4. Luettavissa: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/07434618.2024.2381462#abstract> (luettu 19.2.2025)

Huhtinen, A.-M. & Tuominen, J. 2020. Fenomenologia: Ihmisten kokemukset tutkimuksen kohteena. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti, Laadullisen tutkimuksen näkökulmat ja menetelmät 296–307. Tallinna: Gaudeamus Oy.

Huhtanen, K. 1992. Puhetta korvaavat ja tukevat kommunikaatiomenetelmät Suomessa 1990-luvun taitteessa. Kehitysvammaliitto ry, Opike Helsinki

Huhtanen, K. 2012. Puhetta korvaavat ja tukevat kommunikaatiomenetelmät Suomessa. Kehitysvammaliitto, Opike Helsinki.

Huusko, M. & Paloniemi, S. 2006. Fenomenografia laadullisena tutkimussuuntauksena kasvatustieteissä. Kasvatus 37 (2), 164–169.

Ikonen & Virtanen toim. 2000. Erilainen oppija. Yhteiseen kouluun. Kokemuksia yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kehittämisestä. PS-kustannus Opetus 2000.

Lahtinen N. 2000. Oppilaan oikeudet ja vanhempien vastuu. PS-kustannus Opetus 2000.

Lakkala S. 2008. Inklusiivinen opettajuus. Toimintatutkimus opettajankoulutuksessa. Lapin yliopisto. Luettavissa: https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61665/Lakkala_Suvi.pdf?sequence=1&isAllowed=y (luettu 26.2.2025)

Launonen K. & Korpijaakko-Huuhka A-M. 2011. Kommunikoinnin häiriöt. Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita. Gaudeamus Helsinki University Press Oy Yliopistokustannus.

Leskelä L. 2019. Selkokieli. Saavutettavan kielen opas. Kehitysvammaliitto. Hansaprint Oy.

Lähteenmäki S. 2013. Miten elämä kantaa - Narratiivinen tutkimus puhevammaisten CP-nuorten elämäntarinoista Akateeminen väitöskirja. Lapin yliopisto. Luettavissa: https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61690/L%c3%a4hteenm%c3%a4ki_Susanna_Ac-taE_132pdfA.pdf?sequence=2&isAllowed=y (luettu 24.2.2025)

Mattila L. 2007. Pro gradu tutkielma. ” kyllä se tilanne opettaa”. Lapin yliopiston luokanopettajaopiskelijoiden valmiudet koulun integraatioon. Luettavissa: <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/59711/5813.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (luettu 14.2.2025)

Marttila J. 2024. Pro gradu tutkielma. Fenomenografinen tutkimus peruskoulun koulunkäynninohjaajien käsityksestä inklusiivisesta kasvatuksesta ja opetuksesta. Lapin yliopisto. Luettavissa: https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/66056/Marttila_Jessica.pdf?sequence=1&isAllowed=y (luettu 14.2.2025)

Metsämuuronen J. 2001. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Metodologia -sarja 4. Helsinki.

Murto, J. 2023. Kodin ja koulun yhteistyö oppimisen tukemisessa luokanopettajien kertomana. Pro gradu. Lapin yliopisto. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/65482/Murto_Jenni.pdf?sequence=2&isAllowed=y (luettu 24.2.2025)

Papunet <https://papunet.net/> (luettu 27.2.2025)

Perusopetussuunnitelma 2014. Helsinki: Opetushallitus

Romppainen N. & Siitonen A. Pro gradu 2022 s. 49 & 59. Opettajan kokemuksia inklusion toteuttamisesta. Lapin yliopisto & Oulun yliopisto. Luettavissa: https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/65015/Romppainen_Niko_Siitonen_Antti.pdf?sequence=1&isAllowed=y (luettu 23.2.2025)

Pollari A. 2011. AAC:N KÄYTTÖ OPETUS- JA OHJAUSTILANTEISSA Laadullinen tapaustutkimus AAC:n käytöstä integroidussa päiväkotiryhmässä. Erityispedagogiikan pro gradu –tutkielma, Kasvatustieteiden laitos Jyväskylän yliopisto. Luettavissa: https://jyx.iyu.fi/jyx/Record/jyx_123456789_26640 (luettu 9.2.2025)

Sipilä A-K. 2009. Tuettu Kommunikointi avustajien käsitysten valossa. Lapin yliopisto.

Säljö, R. 2012. Schooling and spaces for learning: Cultural dynamics and student participation and agency. Teoksessa E. Hjörne;G. V. Aalsvoort;& G. D. Abreu, Learning, social interaction and diversity - Exploring identities in school practices 9–14. Rotterdam: Sense publishers.

Takala, M., Äikäs A. & Lakkala S. (toim.) 2020. Mahdoton inkluusio? Tunnista haasteet ja mahdollisuudet. Otavan kirjapaino Oy, PS kustannus. E-kirja

Tuomi J, & Sarajärvi A. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi 2018.

Valli, R. 2018. Aineistonkeruu kyselylomakkeella. Teoksessa: Valli, R. & Aarnos, E. 2018. Ikku-noita tutkimusmetodeihin: 1, Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. 5., uudistettu painos. Jyväskylä: PS-kustannus.

Varppee O. 2020. Haptinen tutkiminen kuvailun tukena. Puheella kommunikoivien kuurosokeiden kokemuksia. Humanistinen ammattikorkeakoulu opinnäytetyö. Luettavissa: https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/336268/varppee_outi_opinna%cc%88tyetyo%cc%88%20pdf%2029.4.2020_OMkomm206042020.pdf?sequence=2&isAllowed=y (luettu 22.2.2025)

Virtanen S. 2024. Pro gradu tutkielma. ”Puhuisitte edes suomea”. Erityisopettajien kokemuksia kehityksellisen kielihäiriön piirteitä omaavien oppilaiden tukemisessa. Lapin yliopisto. Luettavissa: https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/66357/Virtanen_Saija.pdf?sequence=4&isAllowed=y (luettu 23.2.2025)

Voipio R-K. 1991. Pistekirjoitus – Sokean avain kirjoitettuun kieleen. Kielikello. Luettavissa: <https://kielikello.fi/pistekirjoitus-sokean-avain-kirjoitettuun-kieleen/> (luettu 15.2.2025)

LIITTEET

Liite 1.

Hei ja tervetuloa vastaamaan pro graduani varten laadittuun kyselyyn, jonka aiheena on opettajien kokemukset vaihtoehtoisten kommunikaatiokeinojen käytöstä ala-aste opetuksessa.

Käsittelen vastauksia luottamuksellisesti ja vain tutkimukseni tarpeisiin. Tutkimukseen osallistuvien henkilöllisyys ei paljastu missään tutkimusprosessin vaiheessa.

Tässä tutkimuksessa vaihtoehtoisilla kommunikaatiokeinoilla tarkoitetaan keinoja (esim. tuki-
viittomat ja kuvat), joita käytetään puheen tukena tai puhetta korvaavana keinona kommunikoida.

Kyselylomakkeessani on kolmetoista (13) kysymystä. Jos luokassasi ei käytetä vaihtoehtoisia kommunikaatiokeinoja niin vastaa siitä näkökulmasta, että miten toimisit, jos luokassasi käytettäisiin vaihtoehtoisia kommunikaatiokeinoja.

Pyydän sinua vastaamaan kyselyyn XXXXX mennessä.

Vastaa mielelläni tutkimustani koskeviin kysymyksiin. Minut tavoittaa parhaiten sähköpostilla.

Kiitos jo etukäteen ajastasi ja kyselyyni vastaamisesta!

Janita Rapo

Kyselylomake kysymykset

Toimin ala-asteella erityisopettajana/ luokanopettajana/erityisluokanopettajana

1. Käytetäänkö luokassasi tai koulussasi vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä?
2. Millainen käsitys sinulla on vaihtoehtoisista kommunikaatiomenetelmistä?
3. Mitä vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä luokassa/koulussa käytetään? Jos luokassa/koulussa ei ole käytössä vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä niin kerro se tässä.
4. Moniko luokassa käyttää vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä? keitä ne ovat? (oppilaat, opettaja...)
5. Millaista yhteistyötä vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttämisessä tehdään kodin kanssa? Millaisia kokemuksia sinulla on kodin kanssa tehtävästä yhteistyöstä?
6. Vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttöönottoaminen luokassa on ollut erittäin haastavaa/haastavaa/neutraalia/helppoa/erittäin helppoa
7. Millaiseksi olet kokenut vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttämisen luokassa?
8. Millaista tukea olet saanut vaihtoehtoisten kommunikaatiomenetelmien käyttämiseen? Millaista tukea olisit toivonut?
9. Miten oppilaiden välinen kommunikaatio toimii, kun toinen osapuoli on vaihtoehtoista kommunikaatiomenetelmää käyttävä?
10. Onko luokassa tarpeeksi resursseja huomioida vaihtoehtoisia kommunikaatiomenetelmiä käyttävät oppilaat kaikilla tunneilla? kerro resursseista.
11. Miten pidät oppitunnit tasavertaisena kaikille oppilaille? (esim. saavutettavuus)
12. Haluatko vielä kertoa jotain aiheeseen liittyvää, mitä kyselylomakkeessa ei kysytty?

linkki kyselyyn: https://docs.google.com/forms/d/1yNCy1_yQzKhFeyxG4X2gDJGQzt85YG-bGwua7bv3VU20/edit